

JAVORNICZKY ISTVÁN

BENYOMÁSOK ÉS KITÖRÉSEK EGY KONFERENCIA APROPÓJÁN

Az ELTE Szociológiai Intézet 20 éves fennállásának évfordulójára rendezett konferenciáról. (Budapest, 1989. december 6–7.)

Mi kell egy tudományos konferenciához? Az ártatlan lélek azt gondolná: előadók, akik kutatásaikban annyira jutottak, hogy fontosat, érdekeset tudnak és akarnak mondani a szakmabélieknek és az érdeklődő publikumnak.

Aki így okoskodik, nem jár közel az igazsághoz. Egy tudományos konferenciához — legalábbis mivel én — elsősorban *apropó* kell. Egy ünnep vagy évforduló kínálta alkalom. A többi pofonegyszerű. Nagyelőadónak felkértenek a tudományág társadalmi munkamegosztásában és hatalmi struktúrájában legmagasabb rangfokozattal büszkélkedők, hogy beszéljenek valamiről. Kiselőadónak felkértenek a tisztek és a közkatonák, hogy beszéljenek valamiről. A kiválasztás szempontjai a legkülönbözőbbek: bekerülhet a gárdába az, akit a szervezők szeretnek, és az, akit szívből utálnak, az, aki színvonalas műveket tud fölmutatni, és az, aki csak terjedelmes ön-irodalomegyzéssel dicsekedhet, az, aki figyelmet érdemel, és az, akinek fölléptetésére az egyetlen indok a jeles egybegyűlték összehozolási igényeinek kielégítése.

Az ELTE Szociológiai Intézete decemberben húszéves fennállását ünnepelte. Konferenciával. Kétnappal. Lapossal, írnam az olcsó poén, no meg az igazság kedvéért, tudva tudván: ez a tanácskozás sem volt egészét tekintve gyatrább a hasonlóknál, amelyek végén a résztvevők egy része kötelességét letudva minden különösebb lelkiismeretfurdalás nélkül, másrésze mély elégedetlenséggel és kínzó önváddal szívében távozik a teremből.

Különösen a nyitány hosszú értekezéseit hallgatva bizonytalanodhatott el a hallgató, kinek szólnak a beszámolók? A szakmának? Aki ezen a szinten nem tájékozott a különböző irányzatokról, elméleti és empirikus problémákról, az vagy nem való erre a pályára, vagy annyira másirányú az érdeklődése, hogy ilyen kisikolás ismerethalmozástól legfeljebb a feje fájdul meg, de okosabb egy cseppet sem lesz. Az érdeklődőnek? Rutinelőadások aligha csigázzák fel bárki kíváncsiságát, pláne, ha a hangzatos cím mögött rendszertelen, kusza gondolatok tömege bújjik meg. Lehetne persze beszámolni gondolatébresztően, továbbgondolásra serkentően is arról, hova jutottak egy-egy téma tanulmányozásában mások a világ tudományában. Lehetne megosztani a kollégákkal azt a vívódást, gyötrődést, a világos felismerések kiizzadásáért folytatott küzdelmet, amit a kutató vív választott tárgyával, a siker valószínű reményében, de még a toll diadalmas letevésének pillanata előtt. Lehetne. . .

Az elszalasztott lehetőségekről nevek említésével szólni nem szokás Magyarországon. Ezt a nem haladó hagyományt nem töröm meg. Folytatódjék csak a jó kis játék, hogy mindenki tudja, ki milyen szálnalmas teljesítménnyel örvendezteti meg alkalomról alkalomra pályatársait, miközben a Tudós titokzatos szerepében tetszeleg. Nem titkoltn szubjektív voltam már a válogatgáznál is, hogy a párhuzamosan futó előadások közül melyik mellett voksoltam. A négy „nagyot” egy mondatban, távirati stílusban mégis összegezni illik. *Huszár* Tibor aprólékos gonddal és sok-sok jegyzete felhasználá-

sával villantott fel epizódokat a szociológia intézményesedésének történetéből az általa meghonosított és változatlan színvonalon művelt „cédula-monográfia” műfajában. *Andorka* Rudolf pontokba szedett összefoglalója a társadalmi struktúra-kutatásban létező irányzatokról hasznos tansegédletül szolgált a vizsgára való felkészüléshez a teremben helyet foglaló diákoknak. A mérés problémájáról, megfigyeléseink és fogalmaink összekapcsolhatóságának kérdéséről értekezett *Kolosi* Tamás: érezhető volt szakmai felkészültsége és érintettsége, kevésbé süttött azonban át előadásán, hogy az általa gondoltak itt és most elmondásának fontosságáról és szükségéről mélyen meg volna győződve. Szuggesztív előadásmód, pontos elemzési készség és tudományos precizitás jellemezte *Ferge* Zsuzsa értekezését a társadalom integrációs zavarairól, hiányérzet és kétely legfeljebb az általa most csak sejtett harmadik vagy negyedik megoldási lehetőség kapcsán támadt az emberben.

Egy délelőtti társadalomszerkezet, egy délutáni politikai válság — hogy jól választot-tam-e, örök rejtély marad. Ugyanígy az is, hogy az előadók és a szervezők jól mérlegeltek-e, miről mit mondanak, illetve kivel mit mondatnak el. Az esetleges és kínban fogant párosítások többnyire eleve lehetetlenné tették a párbeszédet és a vitát, az egymásra többé-kevésbé rimelő referátumok pedig azért maradtak visszhangtalanok, mert a futószalag-műsorba csak az előadás volt igazából beprogramozva, a reflexió, a replika nem.

Említettem már, hogy engem elsősorban azok az előadások örvendeztettek meg, amelyekben a kutató meg tudta osztani hallgatóságával a problémán való töprengés, kínlódás örömeit-gyötrelmét. Ilyen referátum több is akadt a tanácskozáson.

Leendő értelmiségiek: jogászok és bölcsészhallgatók értékrendjének vizsgálatából próbált az értelmiség tudatára nézve általánosabb következtetéseket levonni Gábor Kálmán és Balogh Iván. Azt a tudathasadásos, átmeneti állapotot villantották fel, amelynek létezéséről a gazdaság világában a lumpenkapitalista tendenciákat, a paternalista, korrupt, összefonódásos rendszerben vállalkozó „újpolgárság” mentalitását elemző tanulmányokból már tudomást szerezhettünk. Arról azonban keveset olvashattunk, hogyan fest mindez a szellemi munka világában. Nem meglepő persze, hogy az értelmiség ugyanúgy két világ határán imbolyog és szívében, agyában egyszerre van jelen a modern, teljesítményre orientált szakértelmiségi tudat és a teleologikus, hagyományos, státusz- és privilégiumőrző a versenytől horzadó értelmiségi szerepfelfogás. Elgondolkodtató az a megfigyelésük, amit ki-ki magán is észrevehet, hogy nem csekély a hajlandóság bizonyos értelmiségi pályákon (a vizsgálatban a jogászoknál), hogy tapogatóznak ugyan az alattvalói létből az állampolgári pozíció felé, ám azzal is próbálkoznak, hogy egy többpártrendszerű pártállam alattvalóiként adják el magukat.

Meghaladható-e, széttörhető-e a kényszerpálya? — más aspektusból ezen töprengett-tépelődött Papp Zsolt Bibó kiegészítés-elemzését parafrázálva az elmúlt negyven évre. Miért van az, hogy régióinkban örökös hullámmozgást tapasztalunk: az ideológiák egyeduralomra tesznek szert, majd teljesen lejárátódnak, hogy aztán újra következzen a rehabilitáció. Nyugaton ideológiák alkonyáról, visszaszorulásáról beszélhetünk, de nem ítéltetnek száműzést, kötélt általi halálra az éppen vesztes eszmék sem. Sajátos jelenség az is, hogy a tenger citromízűnek mondják, s egy idő után el is hisszük, hogy nem sós. A közösségi hazugságok rendszerének elfogadása volt az érvényesülés feltétele — mondta Bibó a dualizmus idejéről és mondta Papp Zsolt a Kádár-éráról. A hamis konstrukciót a félelem miatt fogadjuk el valóságnak. A végső félelem magyará-

zata a birodalmi függés, ebben az állapotban telt el — húsz esztendő kivételével — a magyar történelem 1526 óta. Ha a hatalom összeomlik, jön minden addigi meakulpázó, melldőngető kiseprűzése. Nem riogatásnak szánom, zárta nívós szóbeli publicisztikáját Papp Zsolt, de ismét a komország-állapot bekövetkezésétől kell tartanunk, mert úgy tűnik, ez a térség a liberális társadalmat nem tudja megszülni.

Forradalom és tőke kora Magyarországon — demokratikus törekvések és vállalkozás érdekellentéte: erre hozott példát Kővágóörs helyi viharait elemezve Nagy Endre, nem titkolva: sok jele van annak, hogy a negatív reciprocitás továbbra is érvényesül, a nyers kapitalizmus kialakulása valószínűbb, mint a valódi piacgazdaságé, s mint szorongó kivándorlókra, úgy vár ránk is, beemészölött magyarokra az új világ.

Mennyit ért és értett meg mindebből majd az a szociológia, amely talán megerősödik és új életre kap a hetvenes évek elején kiátkozott, külföldre vagy itthoni hallgatásba szorult művelőinek visszatérésével? Szüksége lesz-e egyáltalán erre a tudományágra a társadalomnak, az új pártoknak? Egyesek aggodásuknak adtak hangot a konferencián is. Az empiriába ragadt, a létező leírásán túl alig lépő és látó szociológia feltehetően nem sok babérra számíthat, a társadalom hamis tudatát és szomorú valóságát kendőzetlenül feltáró szociológia, a megértő és megértető szociológia azonban aligha marad munka és elismerés nélkül. Egy következő konferencia talán majd erről a haladásról adhat számot, ha nem mondvacsinált, tudományon kívüli szempontok szerint szerveződik, hanem azért gyűjti egybe a szakma művelőit, mert van mondanivalójuk a korról a kornak.